

Tadeusz Kuroczycki

Uwagi o radzieckiej szkole przekładu

Studia Rossica Posnaniensia 5, 97-104

1973

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

TADEUSZ KUROCZYCKI

Poznań

UWAGI O RADZIECKIEJ SZKOLE PRZEKŁADU

Po Rewolucji Październikowej zagadnienie przekładu literatur narodów bratnich republik stało się jednym z bardzo ważnych i aktualnych problemów rozwoju kultury młodego państwa radzieckiego.

Już w latach 1916 - 1917 z inicjatywy M. Gorkiego w wydawnictwie „Parus” ukazał się zbiór przekładów z literatury ormiańskiej, litewskiej i fińskiej. Gorki zajął się odrodzeniem sztuki przekładu, angażując do tego wielu poetów-symbolistów, którzy w swej twórczości zdołali przewyciężyć ograniczające założenia swego kierunku i wykorzystali swoje umiejętności do przetwarzania form narodowych w przekładach. Z jego inicjatywy i pod jego kierunkiem w 1919 roku powstało wydawnictwo państwowe „Wsiemirnaja litieratura”, stawiające sobie za cel systematyczne wydawanie nowych lub nowo opracowanych przekładów wybitnych dzieł zarówno literatury światowej jak i literatur bratnich narodów ZSRR. W pracy tej brały udział najwybitniejsze indywidualności ówczesnej literatury i nauki (poeci A. Błok, W. Briusow, M. Łoziński, krytyk i historyk literatury K. Czukowski, znawcy literatury zachodnioeuropejskiej F. Batiuszow, A. Smirnow, orientaliści S. Oldenburg, W. Aleksiejew i inni). Wydano utwory Woltera, Balzaka, Berangera, W. Hugo, braci Goncourt, Flauberta, Maupassanta, France’a, R. Rollanda, Heinego, Dickensa, Scotta, Twaina, Shawa, Wellsa, Londona i inne.

Bardzo istotne były zasady, którymi kierowało się wydawnictwo w swej działalności, a więc planowy wybór utworów i dążenie do udoskonalenia jakości przekładów, tak aby były to tłumaczenia w miarę dokładne, oddające artyzm oryginału, pozbawione dowolności, ale i także dosłowności.

Dla podniesienia kwalifikacji tłumaczy zorganizowano przy wydawnictwie specjalne „studium” dla tłumaczy, a w 1919 roku ukazała się pierwsza praca o przekładzie *Principy chudożestwiennogo pieriewoda*¹.

Liczne utwory, które były wydane nakładem wydawnictwa „Wsiemirnaja litieratura” wyróżniały się wysokimi jak na ówczesne czasy walorami, przede wszystkim

¹ *Принципы художественного перевода*, Петроград 1919.

nadzwyczajną sumiennością w przekazywaniu treści i formy oryginału. Jednakże przekłady te nie były pozbawione piętna dosłowności, a forma oryginału bardzo często była oddawana nieudolnie, bez uwzględniania wymogów i cech charakterystycznych dla języka rosyjskiego.

Na początku lat trzydziestych coraz częściej w przekładzie literatury pięknej stosowano zasady M. Gorkiego — planowość, selekcja i dobra jakość tłumaczeń. Należy dodać, że przekłady w tym czasie były różne. Jedne z nich nosiły piętno estetyzmu, inne z kolei formalizmu. Do tych ostatnich można zaliczyć szereg przekładów wydawnictwa „Academia”, które wydało między innymi wybór liryki Goethego, *Pieśń o Rolandzie* w tłumaczeniu Jarcho, powieści Dickensa w tłumaczeniu Łanna i inne². Autorami tych prac byli literaci posiadający dobre przygotowanie filologiczne. Najczęściej popełnianym przez nich błędem było utożsamianie elementów formy językowej oryginału z jego stylem i niedostrzeganie znaczenia samego stylu jako współzależności pomiędzy środkami wyrazu i wyrażoną treścią. Mimo dość częstych wypadków akademickiego formalizmu i literalności w przekładach lat 30-tych nie były one tendencją panującą. W gruncie rzeczy kultura przekładu osiąga w tym czasie wysoki poziom. W wielu tłumaczeniach zarówno poezji jak i prozy można dostrzec zharmonizowanie treści z wyrazistością języka rosyjskiego, przy jednoczesnym zachowaniu wartości stylistycznych oryginału. Właśnie w tym czasie powstało szereg wybitnych przekładów M. Łozińskiego, S. Marszaka, J. Tynianowa, A. Frankowskiego, T. Szczepkinej-Kupiernik i wielu innych.

W latach trzydziestych podjęto również pracę mającą na celu zapoznanie czytelników z różnorodną twórczością literacką bratnich narodów ZSRR. Dużą rolę w rozwoju tych literatur oraz ich przekładu na inne języki odegrał Pierwszy Wszechzwiązkowy Zjazd Pisarzy Radzieckich. W swoim końcowym przemówieniu na tym zjeździe Gorki jeszcze raz podkreślił konieczność wzajemnego i głębokiego zapoznania się z kulturami narodów bratnich republik³.

Między 1934 - 1941 rokiem pojawiły się nowe przekłady w języku rosyjskim poematu Szota Rustaweli *Witeź w tygrysiej skórze*, ormiańskiego eposu *Dawid Sasunski*. Wydano także w języku rosyjskim zbiór wierszy Szewczenki, Franki, antologię *Gruzińscy romantycy*, cykle wierszy współczesnej liryki gruzińskiej, przekłady poetów ormiańskich i szereg innych utworów. Przekłady te wniosły wiele nowego do poezji rosyjskiej, wzbogacając ją o indywidualne wartości artystyczne kultur poszczególnych narodowości, o niespotykane dotychczas obrazy, rytmy, a tym samym otwierając nowe możliwości przekazu obcojęzycznych utworów.

W okresie wojennym i tuż po wojnie przekład utworów literatury pięknej był zahamowany.

W latach pięćdziesiątych przetłumaczono na język rosyjski obszerne narodowe

² А. В. Федоров, *Основы общей теории перевода. Лингвистический очерк*, wyd. 3, Москва 1968, s. 118.

³ М. Горький, *Собрание сочинений*, т. 27, Москва 1953, s. 342.

utwory epickie Kirgizji, Estonii, zbiór poematów i liryków klasyka azerbajdżańskiej literatury średniowiecznej Nizami, poematy uzbeckiego średniowiecznego poety Nawoi, antologię poezji gruzińskiej, ormiańskiej, białoruskiej i innych narodowości. Ukazały się również przekłady utworów Łesi Ukrainki, gruzińskiego poety-romantyka N. Barataszwili, ormiańskich poetów O. Tumaniana i A. Isaakiana, klasyków białoruskiej poezji J. Kupały i J. Kołosa, łotewskiej — J. Rajnisa, litewskiej — Salomei Neris i inne wybitne dzieła literatury klasycznej i współczesnej narodów ZSRR.

Literatura radziecka ostatnich dziesięcioleci jest nie mniej bogata w przekłady zarówno klasyków jak i autorów współczesnych.

Należy się zgodzić ze stwierdzeniem A. Fiodorowa, według którego charakterystyczne cechy radzieckiej sztuki przekładu i zasad wydawniczych w tym zakresie są następujące: 1) pryncypialna i planowa selekcja tłumaczonych utworów, 2) rozległość i różnorodność materiału przekładowego, 3) wysoki poziom umiejętności w tym zakresie, oparty na ideowo-znaczeniowej wierności przekładu i zachowaniu swoistego artyzmu oryginału, 4) twórczy stosunek do przekładu i brak dogmatyzmu w samych założeniach teorii przekładu, zapewniających dużą swobodę i elastyczność w ich stosowaniu, 5) naukowe uzasadnienie i organizacja pracy w zakresie przekładu, redakcji i wydawania literatury pięknej⁴.

W badaniach nad problemami przekładu radzieccy filolodzy szczególną uwagę zwracali na związek pomiędzy teorią i praktyką. Początek prac badawczych w tym zakresie odnosi się do działalności wydawnictwa „Wsiemirnaja litieratura”. W książce *Principy chudożestwiennogo pieriewoda* z roku 1919 znajdujemy artykuł K. Czulkowskiego *Przekład prozy*, w którym problem trudności tłumaczenia autor stara się rozwiązać konstruktywnie, odwołując się przy tym do praktyki i uwzględniając znaczenie żywego literackiego języka oraz konieczność przekazania wartości artystycznych oryginału⁵.

W krytyce literackiej i pracach teoretycznych lat 20-tych żywe były poglądy na przekład jako zadanie niewykonalne w swej istocie ze względu na niemożność osiągnięcia absolutnej, czyli idealnej dokładności. Tę idealną dokładność rozumiano jako odtworzenie całokształtu elementów formalnych w tych samych semantycznych i stylistycznych funkcjach⁶. Założenie takie hamowało rozwój zarówno praktyki jak i teorii przekładu. Było nierealne, zaprzeczało bowiem możliwościom żywego języka, dezorientowało i tłumaczy, i teoretyków. Aby dostosować pracę o przekładzie do realnych potrzeb, niezbędne było z jednej strony przewyciężenie przekonania o przekładzie jako niewykonalnym zadaniu, z drugiej zaś zburzenie dogmatycznego pojęcia absolutnej, czyli idealnej dokładności. Występujące w przekładach lat 30-tych tendencje do formalnie dokładnego odtworzenia utworu były oparte na hiper-

⁴ Ibid., s. 125-126

⁵ Ibid., s. 18 - 21.

⁶ Przedmowa A. Bielego do przekładu: „*Песни о любви и смерти Кристофа Рильке*”, (Almanach) „Свисток”, Москва 1925, nr 3.

bolicznym wprost pojmowaniu roli każdego elementu w systemie całości. Całość przy tym rozumiano jako całokształt składników, z których możliwie każdy powinien być przetłumaczony, aby w efekcie końcowym otrzymać dzieło maksymalnie zbliżone do oryginału. Typowo językowe osobliwości oryginału były tym samym nierzadko utożsamiane ze stylistycznymi, co pociągało za sobą formalne ich kopiowanie, a nie przekazanie funkcji stylistycznych poszczególnych elementów utworu. Jest rzeczą zrozumiałą, że takie rozumienie techniki przekładu, posiadające niekiedy podbudowę teoretyczną⁷, prowadziło zarówno teorię jak i praktykę w ślepy zaulek.

W pracach teoretycznych na początku lat 30-tych położono nacisk na różnorodność form i metod przekładu, na rzeczywiste możliwości przetransponowania oryginału, na odchylenia od idealnej dokładności i na rolę warunków historycznych w formowaniu pojęcia dokładnego przekładu. Problemy te uwzględniane są w pracach Czukowskiego i Aleksiejewa⁸.

Pierwszą próbą zastosowania zasad marksistowsko-leninowskiej metodologii do teorii przekładu był artykuł A. Smirnowa *Przekład* w „Literniurnoj encyklopedii”⁹. Autor sformułował w nim między innymi jedno z głównych konstruktywnych pojęć teorii przekładu — adekwatność. Pojęcie to wskazuje na możliwość wykorzystania odpowiedników funkcjonalnie bardziej odległych, ale zgodnych z ogólnym charakterem tłumaczonego utworu. W zastosowaniu do przekładu artystycznego pojęcie adekwatności oznacza odpowiedniość przekładu i oryginału z punktu widzenia funkcji estetycznych. Przekład utworu literackiego powinien bowiem stanowić wartość artystyczną sam w sobie. Zasada adekwatności zakłada, że przekład ma odegrać tę samą rolę, jaką odgrywa oryginał, być źródłem określonych przeżyć estetycznych. Z tego wynikają także wymagania w stosunku do języka każdego tłumaczonego dzieła, zarówno wierszy jak też prozy artystycznej i tekstów specjalistycznych. Język przekładu powinien tak samo oddziaływać, jak język oryginału. W związku z tym określenie zasady przekładalności i pojęcie adekwatności rysują się zarówno w płaszczyźnie literackiej jak i językowej.

W latach 50-tych i 60-tych można zaobserwować znaczny wzrost zainteresowania problemami teoretycznymi przekładu. W tym okresie powstało wiele prac poświęconych problemom teorii i zagadnieniom techniki przekładu literatury pięknej, społeczno-politycznej, naukowej i technicznej. Na uwagę zasługuje praca wybitnego radzieckiego teoretyka przekładu A. Fiodorowa *Wwiedienie w teoriju pieriewoda*¹⁰. Autor wysuwa tezę, że teoria przekładu jest dyscypliną filologiczną zamkniętą w pewne ramy. Bada on współzależności pomiędzy dwoma językami w szerokim rozumieniu

⁷ Е. Л. Ланн, *Стиль раннего Диккенса*, „Литературная учеба” 1937, nr 2.

⁸ К. Чуковский, А. Федоров, *Искусство перевода*, Ленинград 1930, s. 24 - 28; М. П. Алексеев, *Проблемы художественного перевода*. W: *Сборник трудов Иркутского государственного университета* т. XVIII, вур. I, Иркутск 1931, s. 157 - 173.

⁹ А. А. Смирнов, *Методика литературного перевода*. W: *Литературная энциклопедия*, т. VIII, Москва 1934, s. 526 - 531.

¹⁰ А. В. Федоров, *Введение в теорию перевода*, Москва 1953.

tego terminu, obejmuje bowiem współzależność systemów stylistycznych. A. Fiodorow uważa, że teoria przekładu jest jedną z gałęzi językoznawstwa. Zakłada on, że każda forma przekładu jest oparta na współzależnościach dwóch języków, czyli że problem przekładu tkwi w sferze języka. W jego przekonaniu koncepcja lingwistyczna w badaniach nad przekładem ma przewagę nad wszystkimi innymi koncepcjami. Co prawda stwierdza, że dyscyplina ta w wielu wypadkach zbliża się do historii i teorii literatury, a także do historii narodów, ale związki te nie zmieniają jej specyfiki jako dyscypliny lingwistycznej. Już jednak w drugim i trzecim wydaniu swojej pracy Fiodorow wycofuje się z zajmowanego stanowiska, stwierdzając, że jego kategoryczna lingwistyczna interpretacja istoty przekładu odnosi się tylko do jednej, to jest lingwistycznej strony zagadnienia przekładu.

Naszym zdaniem bez względu na ścisły związek języka i literatury teoria przekładu artystycznego powinna być traktowana jako samodzielna dyscyplina i jej zakres powinien rozpoczynać się tam, gdzie zagadnienie zgodności językowych organicznie łączy się z problemem artystycznej zgodności oryginału i przekładu. Fiodorow nie zwraca należytej uwagi na stronę artystyczną przekładu. Przekład artystyczny uważa za jeden ze szczególnych rodzajów ogólnolingwistycznego procesu przekładu i dlatego nawet specyficzne problemy literackie mają u niego charakter lingwistyczny. Analizując problemy przekładu literatury pięknej, szczególną uwagę zwraca on na językowe wartości obrazów literackich i rozpatruje jako problemy czysto językowe możliwości wykorzystania w przekładzie morfologicznych zjawisk języka, jego kategorii leksykalnych, stylistyki, składni itd.

W stwierdzeniu, że podstawą przekładu artystycznego są zasady lingwistyczne, tkwi wyraźne niebezpieczeństwo. W konsekwencji może to bowiem doprowadzić do artystycznie słabego przekładu. Kierując się zasadą językowej współzależności, tłumacz przekładu wyrazy, zwroty, widzi ich wzajemne stosunki. Zachodzi tu więc nie twórczy lecz świądomy proces techniczny, który powinien być tylko środkiem procesu twórczego.

W najnowszych pracach radzieckich w odróżnieniu od prac wcześniejszych widać wyraźne rozgraniczenie pomiędzy lingwistycznym i literaturoznawczym podejściem do problemów przekładu, a w niektórych przypadkach wręcz przeciwstawienie tych dwóch kierunków, a właściwie tych różnych aspektów zagadnienia. Jeżeli rozgraniczenie to może być metodycznie uzasadnione, to do przeciwstawienia brak jakichkolwiek podstaw. W niektórych artykułach zawartych w *Woprosach chudożestwiennogo pieriewoda*¹¹ i w *Mastierstwie pieriewoda*¹² mówi się o znaczeniu tylko literaturoznawczego podejścia do zagadnień przekładu, natomiast ogranicza się lub wręcz odrzuca znaczenie aspektu lingwistycznego. Autorzy tych artykułów (Rossels, Lejtis, Sobolewa) w istocie nie zwracali uwagi na językową stronę przekładu,

¹¹ *Вопросы художественного перевода. Сборник статей*, Москва 1955.

¹² *Мастерство перевода*, Москва 1959.

a koncentrowali się na przekazywaniu obrazów rozpatrywanych tak, jakby istniały one w utworze literackim poza wyrazem językowym.

Opierając się na swej praktyce i doświadczeniach najlepszych tłumaczy, I. Kaszkin wysuwa tezę przekładu realistycznego¹³. Pod tym pojęciem teoretycznym autor rozumie najdoskonalszą metodę przekładu i jednocześnie zasadę normatywną, do której powinni stosować się radzieccy tłumacze i według której należy oceniać ich prace. Metoda ta miała być odpowiednikiem, na gruncie przekładu, socjalistycznego realizmu w literaturze radzieckiej.

W 1963 roku ukazała się praca E. Etkinda *Poezija i pieriewod*¹⁴. Jako traktat o przekładzie poetyckim jest ona analizą i uogólnieniem ogromnego materiału przekładów poetyckich na język rosyjski od początku XIX wieku do czasów współczesnych. Autor nie rozpatruje zagadnień teoretycznych, lecz pokazuje różne możliwości rozwiązania tego samego problemu. Warstwę językową przekładu Etkind rozpatruje w najściślejszym związku z wartościami artystycznymi utworu. Należy zgodzić się z Etkindem, że w odniesieniu do literatury pięknej przekład artystyczny to problem literacki i jednocześnie lingwistyczny.

Najsilniejszą stroną radzieckiej literatury specjalistycznej poświęconej zagadnieniom przekładu są dokładne krytyczne opracowania poszczególnych przekładów lub problemów związanych z tłumaczeniem. Dla publikacji takich w Związku Radzieckim są ogromne możliwości. Związek Pisarzy Radzieckich wydaje zbiory prac teoretycznych *Woprosy chudożestwiennogo pieriewoda*¹⁵, *Mastierstwo pieriewoda*¹⁶, zainicjowano serię zeszytów naukowych *Tietradi pieriewodczika*¹⁷. Uniwersytet Leningradzki wydał zbiór prac teoretycznych poświęconych zagadnieniom przekładu *Tieorija i kritika pieriewoda*¹⁸, a wydawnictwo „Chudożestwiennaja litieratura” — zbiór artykułów teoretyków przekładu i tłumaczy *Woprosy tieorii chudożestwiennogo pieriewoda*¹⁹.

Wybrane przykłady nie dają pełnego obrazu stanu badań nad teoretycznymi zagadnieniami przekładu w Związku Radzieckim, lecz są wymownym świadectwem ich intensywnego rozwoju w latach ostatnich.

¹³ И. А. Кашкин, *В борьбе за реалистический перевод*. W: *Вопросы художественного перевода*, op. cit., s. 126 - 127.

¹⁴ Е. Г. Эткнд, *Поэзия и перевод*, Москва — Ленинград 1963.

¹⁵ *Вопросы художественного перевода*, op. cit.

¹⁶ *Мастерство перевода*, op. cit.; *Сборник 1962*, Москва 1963; *Сборник 1963*, Москва 1964; *Сборник 1964*, Москва 1965; *Сборник 1966*, Москва 1968; *Сборник 1968*, Москва 1970; *Сборник 1970*, Москва 1970; *Сборник 1971*, Москва 1971.

¹⁷ *Тетради переводчика. Сборник. Ученые записки 1963 - 1964*, nr 1 - 2; 1966 - 1971, nr 3 - 8.

¹⁸ *Теория и критика перевода*, Ленинград 1962.

¹⁹ *Вопросы теории художественного перевода. Сборник статей*, Москва 1971.

ТАДЕУШ КУРОЧИЦКИ

К ИСТОРИИ РАЗВИТИЯ ТЕОРИИ ПЕРЕВОДА В СССР

Резюме

В статье автор рассматривает развитие переводческой деятельности в Советском Союзе. После Великой Октябрьской социалистической революции проблема перевода соединилась с интересом к национальной литературе народов, входящих в состав бывшей империи. По инициативе Горького в 1919 г. было создано государственное издательство „Всемирная литература“, которое ставило себе целью издать в новых переводах собрание всех выдающихся произведений зарубежных литератур, а также литератур братских народов СССР. Многие из переводов, выпущенных этим издательством, отличались высокими для своего времени достоинствами, однако временами не были свободны от налета дословности.

С начала 1930 годов в области переводной литературы все более укрепляются принципы плановости отбора и требование высокого качества перевода. Культура перевода поднимается в этом период на более высокий уровень. В этот же период началась и огромная работа по ознакомлению читателя с многообразным литературным творчеством братских народов СССР.

Характерными особенностями советского искусства перевода является высокий уровень мастерства, основанный на идейно-смысловой верности перевода и сохранении художественного своеобразия подлинника, творческое отношение к переводу и отсутствие догматизма в самих принципах перевода.

SOME REMARKS ABOUT THE SOVIET SCHOOL OF TRANSLATION

by

TADEUSZ KUROCZYCKI

Summary

The author of the article makes a survey of the development of the Soviet art of translation starting from the first translations of 1917 up to the present time. Gorki and the publishing house „Vsemirnaja Literatura” that he founded, played a great role in the revival of the art translation. Works printed in this publishing house distinguished themselves by their high standard of their content and form, though they suffered from being too literal. The artistic quality of works during the 1930's, in which authors followed Gorki's principles (planning and selection) varied. In general, however, the art of translation reached a high standard. Translations of the 1934 - 41 period enriched Russian poetry with new artistic values from different cultures of various nations.

In the second part of his article the author discusses the research development in the area of translation theory. Soviet philologists have been specially concerned with combining theory

with practice. Theoretical works of the 1930's advocated variety in the form and method of translating, in contrast to the conviction prevailing in the 1920's which considered translation as unfeasible.

In the 1950's and 1960's the growth of interest in translation theory is considerable. The current opinion during that time was that translation theory is a branch of linguistics. Recent works, such as Etkind's, differentiate between a linguistic and a literary approach to translation problems.